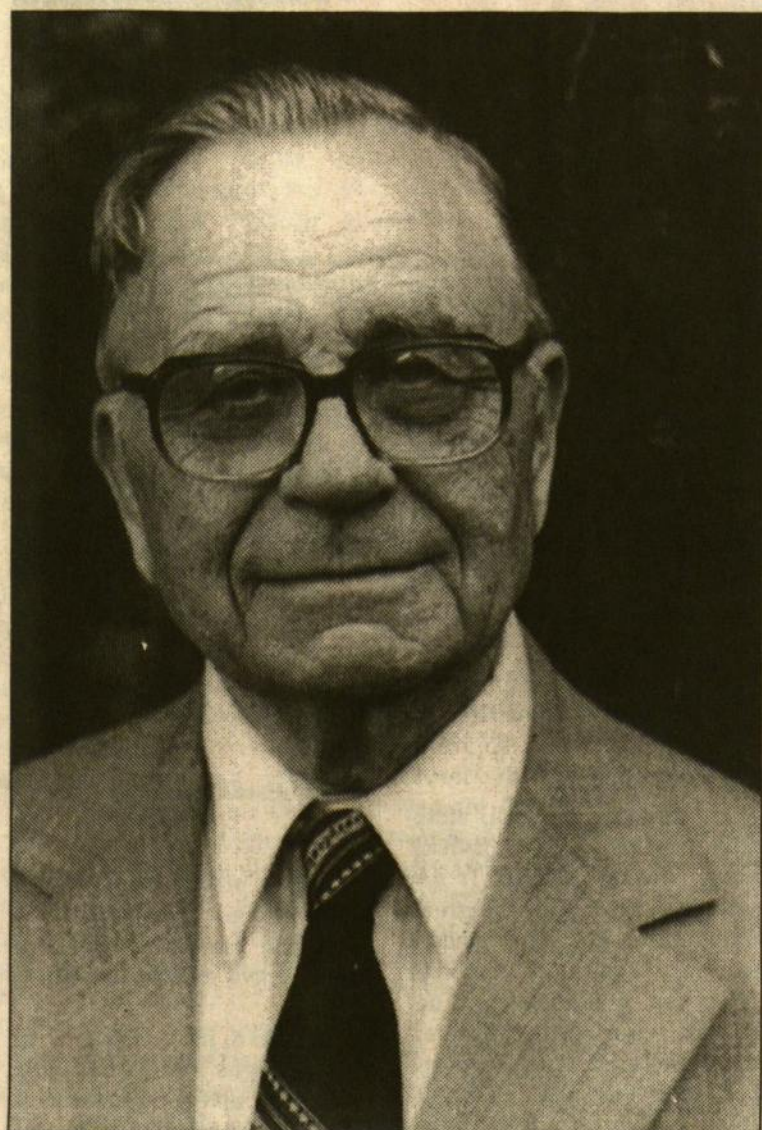

Jis atrado raktą nuo liaudies lobio skrynios

Dr. Jonas Balys.

Tęsiant Jono Balio publikacijas

Žymiausio XX amžiaus lietuvių pasakų tyrinėtojo Jono Balio palikimas išties didelis. Tai vertingumo neprarandantis Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, išsamus ir skrupulingai parengtas Lietuvių liaudies sakmių I tomas, studijos ir straipsniai, publikacijos ir recenzijos. Šiame tome toliau skelbiame mūsų senesnius ir naujesnius Jono Balio kultūrinį paveldą. Pirmiausia pateikiame bibliografinę reitenę tapę *Lietuvių liaudies sakmių* I tomo priedas, pavadintas „Fabula obscena“. Tai nešvankieji arba nepadorieji siužetai, pasak paties Balio, ypatingas skyrius; mums liudijantis savitą nacionalinę raišką – lyties, tautybių, socialinių klausimais. Įdomi pati to meto riba, parodanti etinės nuostatos tarp padomumo ir vulgarybės, normos ir marginalijos; tiems laikams būdingas nešvankumo supratimas dabar atrodo gana kviesionuotinas.

Parengęs ir kitus du *Lietuvių liaudies sakmių* tomus, karo metu jis negalėjęs jį paskelbti dėl vokiečių okupacinės valdžios cenzūros, nors tuo metu ir buvo pakankamai lėšų. Mat, pasak J. Balio, cenzoriams nepatiko sakmės apie piliakalniuose miegančią lietuvių kariuomenę, galintią sunkiausią valandą pabusti ir išvaduoti kraštą ir pan. Pasitraukiant iš Lietuvos, visos sukauptos medžiagos išsivežti tiesiog fiziškai buvo neįmanoma. Buvo atrinkti tik patys įdomiausi tekstai, paties ranka nusikopijuoti.

Tik ketvirtadalis atrinktos medžiagos buvo paskelbta: dalis Amerikoje – *Istoniai padavimai*

(Chicago, 1949, deja, knyga išlikusi tik anapus Atlanto), *Dvasios ir žmonės* (Bloomington, Ind., 1951), *Liaudies magija ir medicina* (Bloomington, Ind., 1951), kita dalis Anglijoje – *Lietuvių mitologijos sakmės* (London, 1956), *Užburti lobiai* (London, 1958). Lietuviška medžiaga buvo papildyta naujais 1949–1950 metų užrašymais iš Amerikoje gyvenančių lietuvių. Dirbdamas Indianos universitete garsaus amerikiečių folkloristo St. Thompsono asistentu, jis buvo paakintas elgtis taip, kaip Amerikos pionieriai elgiasi po miško gaisro ar viesulo, t.y. pradėti viską iš pradžių. Pasiėmęs po pažastimi milžinišką rekorderį, jis dvi vasaras keliauvo po Amerikos lietuvių kolonijas ir užrašinėjo tautosaką. Trumpas kelionių dienoraštis spausdinamas paties parengtame *Lietuvių dainų Amerikoje* antrajame rinkinyje, išleistame Silver Springs, MD., 1977, p. XVI–XXVI.

Žmonės, pas kuriuos apsilankydavo, dažnai jo klausdavo, matyt, iš patirtimo: „Ką jūs čia parduodate?“ Jis atsakydavo: „Niekio neparduodu, bet perku liaudies dainas ir pasakas, bet už tai nieko nemoku“. Taip atsirado naujas Jono Balio tautosakos archyvas, kuris saugomas Amerikos lietuvių kultūros archyvo muziejuje Putname, JAV. Magnetinių įrašų kopijos saugomos ir Washington, D. C. Kongreso bibliotekoje, „Folk Song“ archyve. Iš savo rinkinių jis paruošė plokštelę „Lithuanian Folk Songs in the United States“ (1955), kurioje skambėjo dvidešimt originalių lietuviškų įrašų. Ją išleido plokštelių stu-

JONAS BALYS RAŠTAI IV

dija „Folkways Records“, propoguojanti liudiškąją muziką Amerikoje.

Skelbdamas Amerikoje lietuviškąją tautosaką, rengiamai serijai jis pasirinko Lietuvių tautosakos lobyno antraštę. Apie tai žinomas Amerikos lietuvių tautotyrininkas Antanas Maziulis rašė: „J. Balio pradėtas leisti Lietuvių tautosakos lobynas yra didelė asmeninės aukos išdava ir liudijimas, kad lietuviškasis darbas dirbamas ne tuščiai gincijantis dėl kokio nors susidimo bei Jurgio kepturės, bet ir išsaugant visiems laikams savo tautos kūrybinį palikimą.“ Pasirodė net vienuolika Lobyno tomų, du iš jų – *Dvasios ir žmonės*, *Liaudies magija ir medicina* – patys pirmieji skelbiami ir šiame Raštų tome.

Įdomiai stebėdamas pasakų ir sakmių išmintį, jis įtaigoja tuos amžinuosius ir žmogaus prigimčiai artimus ir reikšmingus dalykus – bendravimą su anapusiniu pasauliu, šio pasaulio supratimą ir jo galių pažinimą bei valdymą, senųjų patirties puotes. Akivaizdu, kad lietuvių mitologinės sakmės išsaugota daugybė pagoniškų

dijos bendradarbis. Nuo 1936 m. teikė lietuvišką bibliografinę medžiagą periodiniam leidiniui *Internationale Volkskundliche Bibliographie*.

Galbut nuostabiausia, kad dr. Jonas Balys, gyvendamas toli nuo savo gimtojo krašto, vieną po kito leido lietuvių liaudies tautosakos tomus. Tautosakos, kurią surinko, ne tik gyvendamas Lietuvoje, bet ir čia – Amerikoje.

Kai kuriuos rinkinius išleido anglų kalba, pvz.: *Lithuanian Narrative Folksongs* (1954), *Lithuanian Folk Songs in The United States* (1955), *Dictionary of Folklore, Mythology and Legend* (1949–1950 ir kt. Rašė taip pat vokiškai, bet daugiausia – lietuviškai.

Dr. Jonas Balys buvo ne vien tautosakos rinkėjas, bet ir tyrinėtojas. Kaip jo Raštų II dalies (2000 m. Vilnius) pratarėje teigia Gintaras Beresnevičius: „Teoriniu J. Balio mitologijos tyrinėjimo pagrindu tapo XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios pozityvistinės religijų istorijos, kaip animizmas, animizmas, kurios laikėsi priešlaidos, kad religija evoliucionuoja nuo 'primitivios' stadijos, tikėjimo dvasiomis, abstrakcija, sielomis – iki politeizmo ir galiausiai monteistinių religijų. ... Trumpai tariant, Jonas

laikus siekiančių tikėjimų. Kaip ir tikėjimas, kad miręs žmogus gyvena panašų gyvenimą ir toliau šioje žemėje, tik dabar jis ne visados ir visur pasirodo. Jis turi tą patį medžiagišką kūną, galima jį pažinti, jis gali kalbėti, jautia šaltį ir karštį, nori valgyti ir gerti [...] Jei gyvas žmogus pasimaišo ant jų kelio ir jiems trukdo, perspėja jį ir pavaro šalin, bet nieko blogo nedaro [...]. Tai vis labai senų laikų patirtis. Daug Jono Balio pastabų yra itin vertingos ir tartum reikalauja platesnių tyrinėjimų, siūlydamos savitą ir netikėtą požiūrį taško.

Netikrumo jausmas dėl būsimos pomirtinio gyvenimo, aiškumo siekimas, meilė ir gailestis, kartu ir baimeingos nuostatos dėl mirusiųjų, pasak Jono Balio, sukurė visas tas sakmes arba legendas, įdomius mūsų tautos korinius, akivaizdžiai parodančius josios dvasingumą.

Net ir pasakojimai arba sakmės apie *Užburtus lobius*, didelius turtus, paslėptus piliakalniuose, pilnas aukso skrynias, kurias saugo karalaitės, mirusieji ar velniai, turi ilgą ir gana įdomią istoriją, siekiančią apie porą tūkstančių metų atgal. Kaip ir senesnis pasitebėjimas, kad ir žymi užkalbėjimų dalis yra keliaujantis lobs, ieškant tarptautinių užkalbėjimų paralelių.

Puikiai išmanydamas publikuojamą lietuviškąją paveldą, jam įvertinti panaudojo įvairių kontekstualią terpe: baltiską, slaviską ir germaniską medžiagą bei tyrinėjimus. Tai praplėtė nacionalinių siužetų supratimą ir igalino teigti, kad seniausios ir originaliausios mūsų sakmės yra apie Perkūną ir ypač apie deives arba laumes, nors ir ten valdymą, senųjų patirties puotes. Žinodamas kitų tautų paveldą, jis lengvai sutapatina skelbiamą medžiagą ir brėžia įvairias

Balys lietuvių mitologijos tyrinėjimuose niekada nepraras vieno iš krofėjų statuso. Su juo nesutikti galima, nepastebėti, nepasiremti – nepavyks“.

Jonas Balys gimė Panevėžio apskrityje, Kupiškio valsčiuje, Krasnavos vs. 1909 m. liepos 2 d. Matyt, jam nuo kūdikystės įtakos turėjo tautosaka, liaudies papročiai bei tardicijomis turtinga kupiškėnų aplinka. Baigęs Kupiškio vid. mokyklą ir Panevėžio mokytojų seminariją, vėliau studijavo Kauno, Graco ir Vienos universitetuose. Vienoje 1933 m. įsigijo daktaro laipsnį. Grįžęs į Lietuvą, 1933–1935 m. buvo Vytauto Didžiojo universiteto Kaune etnikos katedros vyr. asistentas; 1942–1944 m. Vilniaus u-teto tautotyrės katedros vedėjas ir docentas.

Karo audrų išvystas iš tėvynės, dr. Jonas Balys nenutraukė mokslinio bei švietėjiško darbo: buvo Freiburge i. Br. Deuthsches Volksliedearchiv asistentas, 1946–1948 m. Pabaltijo universiteto Hamburg–Pinneberge profesorius, rašė straipsnius Vokietijos folkloro periodikoje.

Lietuvoje leidžiamoje Jono Balio Raštų serijoje pakartojami ankstesnieji jo leidiniai, išleisti atskiromis knygomis. Kai kas šiek tiek perredaguota, pergrupuota, kai kas palikta,

kaip ankstesniuose leidiniuose.

Ketvirtajame Raštų tome randame jo paruošėjos Ritos Repšienės įvadą, o knygos turinys suskirstytas į penkias pagrindines dalis: „Fabula obscena“, „Dvasios ir žmonės“, „Užburti lobiai“, „Lietuvių mitologinės sakmės“, „Liaudies magija ir medicina“. Be to, yra turinys, paaiškinimai, asmenvardžių rodyklė. Anglų kalba pateikiama 10 puslapių „Bibliography, Summary, and References“. Visgi, Jono Balio raštų atžvilgiu – tai labai šykštus mėginimas perduoti šio žymaus etnologo surinktos medžiagos svarbą keilais trumpaisakiniais.

Yra šiame tome ir tam tikrų „keistenybių“. Viena jų – „Fabula obscena“ (psl. 1–10). Pats Jonas Balys teigia, kad šiame skyriuje surinkti pasakojimai – anekdotai-padavimai parodo lietuvių liaudies pažinimą kitų tautybių atžvilgiu, į tarptautinius santykius, socialinius klausimus ir kitas temas, kurios kartais „viešai nediskutuojamos“. Pasakojimai liudija ir ankstesnių laikų etinės nuostatos tarp padomumo ir nepadorumo normos, kuri kartais nukrypsta į nešvankumą, „blevyzgojimą“.

Kitas kažkaip nenuoseklus intarpas yra 220 psl., prieš „Liaudies magijos ir medicinos“

skyrių. Knygos leidėjai pateikia tokio turinio pastabą skaitytojams:

„Šioje knygelėje skelbiama medžiaga pirmąjį eilę teikiama moksliekiams tautosakos arba folkloro tyrinėjimams.

Praktiškam šių dienų gyvenimui tie dalykai netinka.

Melstis reikia taip, taip rašoma maldaknygėse, o susirgus reikia kreiptis pas gydytoją.

Medžiaga skelbiama taip, kaip ji buvo iš žmonių užrašyta, tad skaitytojai prašomi nesisitebėti, jei kur rasite grubių išsireikškimų“.

Kyla klausimas: kas gi tie „leidėjai“, kurie pasirašo po tuo perspėjimu? Ar tai pakartojimas iš ankstesnės J. Balio knygos (tuomet toks perspėjimas atrodytų visai logiškas), ar šio tomo sudarytojų įrašas?

Vargiai dabar žmogus, kuriam skauda dantį, pagalbos kreipsis į Mėnulį: „Jaunas Mėnuli, dangaus karalaici, sergėk mane nuog ugnies degimo, nuog vandens skendimo ir nuog dantų skaudėjimo“. Arba štai toks patarimas: „Užsidegus trobai, reikia tris kartus apibėgti aplink, tai ugnis nebesiplės ir daugiau namų nebeuždegs“.

Idomumo dėlei, spausdiname keletą padavimų ir knygos sudarytojos Ritos Repšienės įvadą. D.B.

aktualias paraleles. Kai tikima, kad numirėlis yra pavojingas, jis nori kuo greičiau gyvąjį į aną pasaulį nusiųti. Reikia jo sugauti. Tai germaniškos kilmės pati. Jei vaiduoklis yra neramus, reikia nukirsti besivaidenancio lavono galvą ir padėti ją kojų gale. Tai nėra lietuvių išradimas, tačiau atrodo, kad šitokia žiauri priemonė dar ne taip seniai iš tikrųjų pasitaikydavo ir mūsų krašte. Arba kad istorijos apie kraujasiurbius arba vampyrus atkeliavo iš slavų. Kilmės paieškos skatinamos platesnį lietuvišką medžiagą.

aktualias paraleles. Kai tikima, kad numirėlis yra pavojingas, jis nori kuo greičiau gyvąjį į aną pasaulį nusiųti. Reikia jo sugauti. Tai germaniškos kilmės pati. Jei vaiduoklis yra neramus, reikia nukirsti besivaidenancio lavono galvą ir padėti ją kojų gale. Tai nėra lietuvių išradimas, tačiau atrodo, kad šitokia žiauri priemonė dar ne taip seniai iš tikrųjų pasitaikydavo ir mūsų krašte. Arba kad istorijos apie kraujasiurbius arba vampyrus atkeliavo iš slavų. Kilmės paieškos skatinamos platesnį lietuvišką medžiagą.

Iš J. Balio Raštų II dalies

Pušis, kur baudžiauninkas pasikorė

Buvo tai baudžiaivos metu, kada prastiems žmonėms reikėjo eiti baudžiava. Buvo tai netoli Kamorūnų sodžiaus (Kalesninkų parapija). Stovi tenai prie kelio labai sena pušis, apipuvusi, sutrūnijusi. Tuo keliu eidavo baudžiauninkai pas dvarininkus dirbti. Vieną kartą vienas baudžiauninkas pasivėlino, tai dvarininkas liepė jį primušti. Primušė tą baudžiauninką, sukapojo net visą kūlį rykščių. Kitą dieną eina tas baudžiauninkas, beidamas pamatė, kad saulė jau aukštai, sako: „Vistiek vėl mane muš, verčiau čia sau galą pasidarysiu“. Ėmė ir pasikorė ant tos pušies. Žmonės, ant rytojaus atėję, jį pasikorė, pakasė po tą pušelę, nes negalima į kapus laidoti, kurs pasikaria. Po kiek laiko ėmė vaidintis: kai tik saulė nusileidžia, girdėti tenai kažin kas vaitoja tokiu liūdnu balsu, – verkdamas, vaitodamas, šaukdavo visokiais balsais, tai gyvuliai, tai žmonėmis pasivertę.

Vieną vakarą, jau saulei nusileidus, važiuo žmogus namo. Kai tik privaziavo tą pušį, išsoko iš po tos pušies labai baltas šuo ir pribėgęs, padėjo galvą ant asies. Arklys tik strikt ir sustojo. Žmogus kirtė tą šunį botagu, šuo pranyko. Arklys ir vėl eina, bet šuo ir vėl padėjo galvą ant asies. Žmogus nežinojo kas bedaryti – sėdėjo vežime ir grynė ašį, bet pamatė, kad tas šuo jau nebijo botago. Ėmė giedoti giesmę prie Panelės Švenčiausios. Tas šuo atsikilo kelis žingsnius ir pranyko.

gos supratimą ir vertinimą, paliekant daugelio klausimų nagrinėjimą ateičiai.

Prieš dvidešimt ketverius metus Jonas Balys kalbėjo, kad svarbiausias jo užsibrėžtas tikslas buvo surinkti ir paskelbti „tautosakinę žaliavą“, be to, pasistengti, kad tie leidiniai pakliūtų į kuo didesnę bibliotekų ir tyrimo įstaigų skaičių (ypač užjūryje) ir ten išliktų ilgam laikui, ir tai, tiesą pasakius, jam pavyko, toliau skatinant ir plėtojant lietuviškojo paveldo tyrinėjimus.

Rita Repšienė

žin kokios laumės su skrybėlėmis šokdavo daržely aplink tą pušį. (Kamorūnų k., Kalesninkų par. Užr. Ant. Šimukonis. LMD 1635/1.)

Deivės arba laumės skalbia, audeklus velėja

Laumė buvo pagonų deivė pavieksle moteriškos. Mėgdavo audeklus mieruoti, vaikus mažus pievose užmirštus linguoti ir vakarais paprudėlius atradusi drabužių įmerkta į kultuvę, iš vandens ištraukusi skalbti. Taip išgirsi vakarais: „Takš, takš, takš“. Tai tuokart zinok, kad jau laumė skalbia. O ir aš dar esu girdėjęs vakarais skalbiant. Balsą girdėjau, o matyti negalėjau. Kad aš arčiau priėjau, ana buvo toliau ir pradėjo juoktis kaip žmogus. Kai mane masino su savo skalbimu, tuokart prūdelio ir tos prieskultės (?) nebebuvo, bet buvo sausa vieta, o balsas buvo aiškus. Nuo to laiko lig šios dienos to neberegėjau ir nebegirdėjau. (Žemaitija. Hugo Scheu rankr., Nr. 53)

Vieną kartą deivės skalbė žlugtą.

Nukelta į 2 psl.

TURINYS

Išleistas dr. Jono Balio VI Raštų tomas.

„Skambantys kankleliai“ Užpaliuose.

Pokalbis su pianiste Raminta Lampatyte. Dail. Vidos Kristolaitės kuryba Vilniuje. Prisimintas Algirdas Landsbergis.

Vilhelmo Čepinskio muzika kompaktinėje plokštelėje.

Asta Motuzienė su jos vadovaujamu „Pasagėlės“ ansambliu.

Algimanto Žižiūno nuotr.

Skambančios Užpalių stygos

ANATOLIJUS LAPINSKAS

Lietuvos tautinės kultūros istoriją nuo 1999 metų turtina originalus meno reiškiny: Lietuvos kanklininkų vasaros stovykla „Skambantys kankleliai“, kasmet vykstanti prie puikios šventosios upės, Užpaliuose, Utenos rajone. Į stovyklą atvyksta keliolika kanklininkų (tiksliau, kanklininkų) iš visos Lietuvos.

Sakrališki kanklių akordai tuomet suskamba ne tik kultūros namų salėje ar lauke prie „Dausuvos“ muziejaus, bet ir didingoje Užpalių bažnyčioje, kur didžiulio būrio nuosirdžiai giedamos giesmės iš tikro pakyla aukštai į dangų.

Šios kanklininkų šventės metu supranti, kad Lietuva – tai ne tik visų mūsų, bet ir kanklių instrumento bei jų puikios skambesio tėvynė. Sakoma, kad dar amžių glūdumoje kiekvieno šviesesnio tautiečio namuose garbingiausioje vietoje kabodavo vytis, kardas ir kanklės – relikvai, aiškiai parodantys lietuvių būti.

Kokia „Skambančių kanklelių“ prasmė? Ji visai konkreči: dalintis patirtimi, repertuaru, panagrinėti tautinės muzikos problemas, pažinti Užpalių apylinkes – nuostabų aukštaičių kraštą, praktiškai kankliuoti, kartu paminėti Liepos šeštąją – Valstybės dieną.

Visą pirmąją liepos savaitę Užpalius šildo kanklių skambesys, didelio jaunimo būrio klebesys, tautinė atmosfera, viso miestelio patriotinis pakilimas. Tačiau prieš apžvelgiant ką tik pasibaigusią šimtmetį „Skambančias kankleles“, vertėtų mesti žvilgsnį ir į pačius Užpalius, jų istorijos ir kultūros metmenis. Taigi kas tie Užpaliai?

Istorija

Tyrinėjant šių vietų pilkapius, nustatyta, kad Užpalių kraštas buvo apgyvendintas IV–VI amžiuje. Tuomet čia pradėjo formuotis lietuvių tauta, kurios pagrindą sudarė lietuvių gentis, gyvenusi ir rytus nuo Nemuno vidurio ir šventosios iki Merkio. Taigi galime manyti, kad Užpalių krašto žmonės yra seniausio lietuvių kamieno palikuonys. Istorikas T. Narbutas teigia, kad 1233 metais Užpaliuose vyko kautynės tarp Livonijos ordino ir Lietuvos kunigaikščio Rimgaudo. Laimėjo lietuviai.

Rašytiniuose šaltiniuose Užpaliai paminėti Mindaugo dokumente 1261 metais. Nuo XIV a. pabaigos iki 1442 m. Užpalius valdė žymus Lietuvos didikas Kristupas Astikas. Už-

palių pilies kalavijuočiai niekada neužėmė, tačiau ji buvo sunaikinta 1433 metais pačių Lietuvos valdovų tarpusavio kovų metu.

Dabartinis Užpalių miestelis kūrėsi prie prekybinio kelio, jungusio Vilnių su Ryga. Ypač Užpaliai suklestėjo 1792 metais jiems suteikus Magdeburgo teises. Vienas svarbiausių verslų tuomet čia buvo lininkystė ir prekyba linų pluoštu. 1789 metais Užpalių miestelyje gyveno 560 žmonių, 1833 metais – 917 (Utenoje tuomet tik 586).

Po 1912 m. gaisro miestelyje pastatytas šv. Florijono paminklas. Pirmosios nepriklausomybės metais Užpaliai buvo valsties centras su 1,519 gyventojų (1923 m.). Veikė savivaldybė, buvo policijos nuovada, paštas, vaistinė, senelių prieglauda, garinė pieninė, žemės ūkio smulkaus kredito bankelis. Veikė 4 klasių vidurinė ir lietuvių bei žydų pradinės mokyklos. Dirbo gydytojas, veterinaras gydytojas, veikė galvijų kontrolės ratelis. Buvo malūnas su lentpjūve bei elektros jėgainė, teikusia šviesą miestelio gyventojams, taip pat moderni I. Pakšto baldų bei namų įrangos dirbtuvė.

Užpaliai labai nukentėjo Antrojo pasaulinio karo metu. 1941 metais sovietai ištrėmė gydytoją Veleniškių, stomatologę Sinkevičienę, policininką V. Černiauską, mokytoją J. Baltakio, Užpalių krašto tyrinėtoją A. Namiko ir kitų šeimas. Daugelis jų negrįžo. Užėmus kraštą vokiečiams, Užpaliuose gyveno apie 350 žydų, iš jų mažai liko gyvų. Miestelis buvo sudegintas vokiečių armijai traukiantis. Griuvėsiai baigti šalinti šeštame dešimtmetyje, 1959 m. čia gyveno 725 gyventojai.

Vėliau buvo pastatytas vaikų darželis, vidurinės mokyklos rūmai, seniūnijos pastatas, ambulatorija, kooperatyvo parduotuvė. Per metus būdavo pastatoma iki 20 gyvenamųjų namų. Dabar statybos sulėtėjo. Neliuk žemės ūkio bendrovių, žmonės ūkininkauja individualiai, populiaru tapo šiltnamių daržininkystė. Plinta juodųjų serbentų, braškių uogynai. Veikia keletas medienos apdirbimo įmonių. Šiuo metu miestelyje gyvena 940 gyventojų.

Kultūra

Tautinį atgimimą Užpaliuose labiausiai skatino knygnešių veikla. Daug šioje srityje pasidarbavo knygnešys Juozas Baranauskas. 1908 m. Užpaliuose suvaizdintas pirmas lietuviškas spektaklis – Keturakio komedi-

ja „Amerika pirtyje“. Filmas į Užpalius pirmą kartą buvo atvežtas apie 1916 metus.

Nepriklausomybės metais įvairios organizacijos rengdavo vaidinimus, buvo suvaizdinti „Prakeikti pinigai“, „Meksikos kankinys“, „Šv. Agnietė“, K. Binkio „Atžalynas“, „Senoviškos vestuvės“, P. Vaičiūno „Sudrumsta ramybė“, „Sąžinė“, „Kęstutis ir Birutė“ ir kt. Populiariausiu naujųjų metų sutikimo karnavalai.

Apie 1934 metus Užpaliuose įvyko ir gražuolės rinkimai, į tapo Valė Čeponytė. Po karo, apie 1954 metus, Užpaliuose vėl pradėti rodyti kino filmai, 1959 m. įsisteigė tautinių šokių grupė. Šiuo metu labiausiai Užpalius garsina kanklininkų ansamblis „Pasagėlė“, vadovaujamas Astos Motuzienės, ir nuo 1999 metų kasmet į Užpalių stovyklą „Skambantys kankleliai“ susirenkantys Lietuvos kanklininkai.

„Skambančių kanklelių“ tikslas – dalintis patirtimi, repertuaru, panagrinėti tautinės muzikos problemas, pažinti Užpalių apylinkes, nuostabų aukštaičių kraštą ir kankliuoti, kankliuoti...

Negalima būtų įsivaizduoti dabartinio Užpalių kultūrinio gyvenimo be kraštiečių susitikimų. 2002 metais jau vyko keturioliktasis susitikimas. Tai tarpusavio bendravimo ryšys su išvykusiais iš šio krašto žmonėmis, vykstantis šv. Trejybės, svarbiausių atleidimų išvakarėse. Be tarpusavio bendravimo, kraštiečiai prisideda prie Užpalių kultūros palaikymo. Su jų pagalba pastatytas paminklas lakūnui majorui J. Namikui, žuvusiems už Lietuvos laisvę, daugelio piniginėmis lėšomis parengta ir išleista knyga apie Užpalius, padedama renginių metu tiek moraliai, tiek materialiai.

„Skambantys kankleliai“

Kaip pasakoja Užpalių kanklių ansamblio „Pasagėlė“ vadovė ir „Skambančių kanklelių“ įkvepėja bei organizatorė Asta Motuzienė, idėja Užpaliuose rengti Lietuvos tradicinių kanklių ansamblių vasaros stovyklas gimė 1999 metais. Įvairiuose šalies regionuose kankliuojantiems ansambliams buvo įdomu vienas kitą pažinti, pasidalinti repertuaru, menine patirtimi.

Stovyklos tikslas – liaudiškojo kankliavimo tradicijų išsaugojimas ir puoselėjimas, protų, tradicijų, gimtojo krašto pažinimas. Renginio laikas pa-

sirinktas neatsitiktinai. Tai moksleivių vasaros atostogos, o Liepos 6-oji – Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo diena. Turiningai ir prasmingai praleidę keletą dienų kartu, jaunieji kanklininkai užpaličiams ir miesto svečiams dovanuoja puikų teatralizuotą koncertą.

Pirmojoje stovykloje 1999 m. dalyvavo 10 kanklių ansamblių, per 100 kanklininkų iš Rokiškio, Anykščių, Dieveniškų, Panevėžio, Kauno ir Užpalių. Baigiamajame koncerte dalyvavo seniausias Lietuvos kanklininkų ansamblis – Skriaudžių „Kanklės“, vadovaujamas Onutės Petronaitienės.

2000 m. stovyklai pagarsinimo jau nereikėjo. Prie jau dalyvavusių ansamblių prisijungė Kupiškio, Biržų, Gargždų, Klaipėdos muzikantai. Šios stovyklos metu jaunosios kanklininkės aplankė gretimai esančią Juozo Tumo-Vaižganto tėviškę, garsų kanklių meistrą Juozą Lašą, pabuvojo Anykščiuose. Gyva muzikos istorijos pamoka buvo susitikimas su „Čiurlonio“ ansamblio kanklių orkestro vadove ir mokytoja Ona Mikulskiene, kurią į Užpalius atlydėjo profesorius Algirdas Vyžintas ir etnografe Gražina Kadzytė. Mūsų kanklių karalienė jaunimui papasakojo apie jos kūrybinį kelią Lietuvoje ir Amerikoje. Valstybės dienos išvakarėse Užpalių bažnyčioje įvyko giesmių vakaras. Tokia susikaupimo ir rimties valanda priminė, kad kankliavimas ne vien pramogos, bet ir sielos atgaivos dalykas.

Gausi buvo 2001 m. stovykla, kurią papildė Panevėžio „Ažuolo“ ir Biržų „Saulės“ gimnazijų, Palangos muzikos mokyklų kanklininkai. Merginos greta kankliavimo susipažino su liaudies amatais, mokėsi juostų rišimo, audimo, dirbinių iš šiaudelių gamybos subtilių. Liaudies instrumentų meistras iš Vilniaus, Egidijus Virbašius, parodė jo gamintus skudučius, lumzdelius, daudytes, kankles,

pirmą kartą čia atvykusieji – Kauno „Atžalyno“ vidurinės mokyklos kanklių ansamblis, Klaipėdos „Šaltinėlis“, Vėžaičių „Šermukšnelė“, Mažeikių muzikos mokyklos ansamblis, Kuršėnų meno mokyklos Raudėnų filialo ansamblis. Dalyviai koncertavo Kupiškėje, vakarojo ant Šeimiškių piliakalnio, klausėsi Utenos liaudies šokių festivalio „Po vasaros dangum“ svečių koncerto, surengė giesmių vakarą Užpalių bažnyčioje ir, kaip visada, koncertą, skirtą Lietuvos valstybės dienai. Stovyklos uždarymas įvyko Jovarų sodyboje – muziejuje.

Visiems „Skambantiems kankleliams“ nuosirdžiai talkina Užpalių seniūnas Vytas Jurka, rajono vadovai. Stovykla sulaukia ir konkrečios įvairių rėmėjų paramos, šiemet tarp jų – „Utenos trikotažas“, „Rokiškio sūris“, „Žydroji lapė“, „Foto paslauga“, Lietuvos kariuomenės Vytauto apygardos 7 rinktinė, vietiniai verslininkai ir ūkininkai.

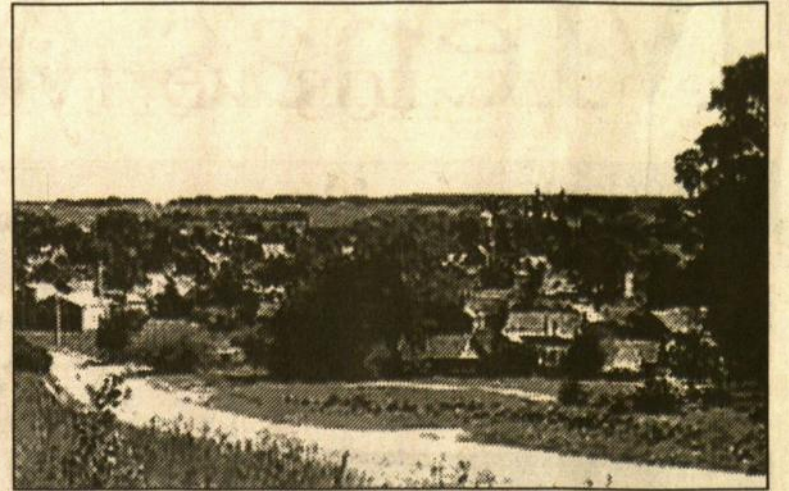
Kanklės – amžina tautos tradicija

Žymus Lietuvos ir išeivijos muzikas Alfonsas Mikulskis, turėjęs gausią lietuvių muzikos pristatymo užsienyje patirtį, kalbėjo: „Mes su savo liaudies dainomis, tautiniais šokiais, instrumentais, tautiniais rūbais pritrėnkėm svetimuosius ir parodėm, kokią aukštą kultūrą turėjo mūsų tauta prieš tūkstančius metų. Pranešdavo: „skamba, skamba kankliai“ ir publika aihtelėdavo, žado netekdavo. O vokiečių muzikai sako – mes turim pirštus graužti, kad pametėm savo liaudies dainas, pasilikom prie Mendelssohno, Schuberto, Schumanno, prie kitų... Ir mane tiesiog klausdavo muzikos kritikai, dirigentai – kaip jums atėjo į galvą mintis tokiu gražiu, žavingu būdu savo liaudies meną iškelti į sceną?“

Profesorius Algirdas Vyžintas, parašęs ne vieną knygą liaudies instrumentų tema, teigia: „Kai regi tokią „Skambančių kanklelių“ tradiciją, daisi ramesnis dėl ateities ir savasties, dėl etninės kultūros tęstinumo mūsų laiko ir Europos erdvės sąlygomis. Ir jauti, kad kanklės – ši subtili šeimos ir giminės relikvija – išlieka, iš senelių pereidama į jaunimo rankas. Laikas veikia dvejetainį – jis verčia pasizūrėti tiek į ateitį, tiek į praeitį.“

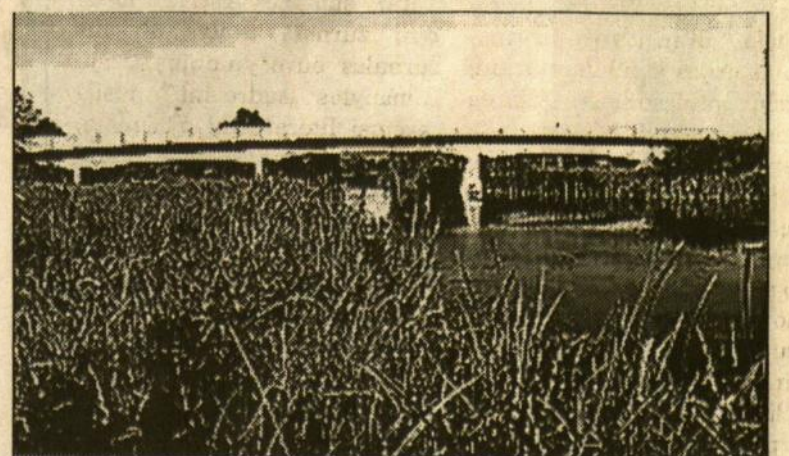
Pirmosios nepriklausomybės metais Henrikas Raštikis ir Adolfas Eigelis kūrė ir ugde pasižymėjusį Utenos kanklininkų ansamblį, čia veikė Lietuvos kanklininkų draugijos Utenos skyrius. H. Raštikis gamino kankles (vienas dovanojo broliui generolui Stasiui Raštikiui, kurias šis išsivežė į Vokietiją). Kankliavo jaunaliutuviai, šauliai, kaimo šviesuoliai. Populiariausiu buvo mokytojo Felikso Sedelskio vadovaujami, Utenos moksleivių kanklininkų rateliai. Užpaliuose buvo populiarus Aldonos Vangienės ir Liucijos Makušienės kanklių duetas. O ką jau bekalbėti apie nūdienę Astos Motuzienės veiklą. Sugrįžto tai, kas galėjo būti nesugrąžinama, o šiandien įgyjo ypatingą tautinę prasmę.

„Skambantys kankleliai“ – ne vienintelė Lietuvos kanklininkų stovykla. Populiariausią ir žemaičių etnomuzikavimo bei liaudies amatų vasaros kursai Kelmenėje, kasmetis liaudies instrumentų seminaras Palangoje. Visa tai įtikina, kad liaudies muzikos instrumentai – amžinas tautos aukuras, tikrai negęsta, priešingai – vis labiau liepsnoja.

Užpalių miestelis.

A. Žižiūno nuotr.

Užpalių tiltas.

A. Žižiūno nuotr.

Iš J. Balio Raštų II dalies

Atkelta iš 1 psl.

Eidama pro šalį, moteriškė pasakė: „Dieve, padėk!“ Deivės atsakė: „Dėkui!“ Ir dar moteriškė tarė: „Už tavo gražų pakalbinimą po anuo medžiu rasi ritinį audinio, pasiimk tą audinį sau. Ir jo niekuomet nesukirpsi, užteks tau ir tavo vaikams“. Moteriškė padėkojus rado, kaip deivės sakė. Ir ji to audinio (paskum) niekad nepabaigė, nes vis buvo tiek ir tiek, ar ji kirpo, ar nekirpo. (Jurgis Tverkus, 80 m., Plingių k., Girkanlio v. Užr. S. Dziugias 1938.III.7 LTA 1542/387.)

Prie mūsų namų buvo upelis. Tai, kai aš augau, vasaros vakarais, sakydavo, būdavo girdėti, kai laumės skalbias duobėj. Tik girdėsi: „Tiku-taku-tiku-taku!“ Naktį ir nutilis. Tai anas eiddavo žmonėms, katrie anas myli, verpti. Anos verpdavo tikrai ketvergų vakarais. Kiti vakarais, būdavo, velėja, skalbias, džiovinās. Ten vienas susiedas anas mylėjo – būdavo, giria, sakydamas, kad anas yra geros, moka puikiai viską dirbti. Anos anam ir suverpdavo, ir iškalbdavo. Bet geriau su anoms neprasiidėti. (E. Dainienė, 65 m., Bausko k., Papilės v. Užr. S. Majauskas 1936.IX.20. LTA 987/2.)

Seniai jau žmonės šnekėdavo, kad Duokišky vaidenasi. Sako, kad kažin kas ežere lyg rūbus velėja, tai vėl dar kas girdisi. Kartą mes ejome keturiose, jau saulei leidžiantis. Buvo šventadienis. Tik girdim, kažin kas prie Bedugno ežero rūbus velėja. Tik ten mums beklaustant, pasigirdo jau tie patys velėjimo garsai prie Šlamo pirties. Dar pastovėjus, pasigirdo jau prie mūsų klėties, sodželkoj. Mes kaip tik prie klėties ir stovėjom. Susitarėm eiti ir pasizūrėti, kas toj sodželkoj velėja. Tik jau išgirdom už pusės varsto, ties Žilinsku velėjant. Dar kiek palukėjus, pasigirdo jau Trakinės kaime ir pagaliau Katišių, prie pat Vaineikių. Tai mes visi keturi girdėjom ir nebuvom nė kiek girti ar išgėrę. Tas pasi-kartodavo ne tik tą dieną, bet ir kitomis dienomis per dienas dvi savaites. Paskui nustojo, nutilo velėja. Kas ten buvo, niekas nežino. (J. Indriūnas, 85 m., Duokiškis. Užr. B. Zaleskis 1928.I.19. LTA 11/46.)

Išmestas aitvaras buvo tikras

Aitvarą pirkti galima buvo Rygoj. Ponas Juškevičius iš Girsteikių pasakodavo, kaip jo bernas buvo nusipirkęs Rygoj aitvarą.

Nuvažiojo jie į Rygą, o po turgų žmogus nešioja nedėguli, t.y. vėliną, aitvarą. Juškevičius sako, kad nedėgulis ir tiek, ale bernas jį nupirko. Aitvaras kaštuodavo du auksinu.

Važiuoja jie namo. Bajoras niekina berną: „Už dyką du auksinu sumokėjai“. — „Gal ir teisybė“, – jau ir bernas mano. Važiuoja jie per mišką, tai pamėmė ir įdėjo tą nedėgulį į drūtą, kiauuru viduriu pušį. Už kokių 4–5 metų važiuoja jie vėl į Rygą. Važiuoja per mišką, bernas sako: „Reikia pažiūrėti, ar tebera tas nedėgulis“. Nuejo, žiūri – pilna pušies skylė kietai prigrūsta pinigų. Kaip daryti? Tai jie tik po abrakinę terbą pasisėmė ir nuvažioję Rygon gerai pabaliovo. Kai grįžo, vėl po abrakinę terbą pasisėmė. (Juozas Ilekys, 45 m. a., Garuckų k., Ramygalos v. Užr. K. Janionis 1937.1.23. LTA 1729/87.)

Ūkininkas, iš turgaus parvažiuodamas, ant kelio rado vytį, pamanė – kaip prie ūkės gal kam sauodosiu ir pasiėmė. Parvežęs, kai arklus į kotę įleido, tai ir tą vytį už edžių užmetė, pamanė: „Gal reikės čia gardus taisant“. Rytą nueina, žiūri – avių pilni loviai, arkliai persigėję, išpūtę, net pūksčia. Sugrįžęs ant vaikėjo barasi už tiek daug avių pripylimą, o vaikėzas sakosi nieko nežinąs, nė vienos saujos nepylęs. Paskui klausinėjo šeiminių, mergaitės, pusbernio ir piemens, bet visi sakėsi nežiną. Antrą naktį taip pat atsitiko. Tada jau ūkininkas pamanė: „Gal ta vytis taip daro?“ Iš už edžių vytį paėmęs nunešė į klėtį ir užmetė ant aurodu. Rytą įeina į klėtį, žiūri – pilni, kupini aurodu aičių. Suprato, kad ta vytis yra aitvaras. Nuejo pas kleboną pasiklausti, ką reikia daryti. Klebonas pasakė, kad turi tą vytį nunešti į tą vietą, kur radęs, atžagaria ranka numesti ir neatsizūrėdamas namo pareiti. Kada žmogus taip padarė, nuo to laiko avių vėl nebebuvo. (Šaulių v. Užr. Jovaras 1914. LMD I 999/10.)

Lietuviškos vertybės yra anapus laiko

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

„Rašymas man yra lietuviškųjų vertybių išsaugojimas – nuo aplinkos, nuo laiko suirutės...“

Šie žodžiai, ištarti išeivių rašytojo, dramaturgo, žurnalisto, istorijos ir humanitarinių mokslų profesoriaus Algirdo Landsbergio, gali būti motto jo gyvenimui ir kūrybai.

2004 m. birželio 23 dieną jis būtų šventęs savo 80-ąjį gimtadienį, tačiau balandžio 4-ąją staiga mirtis sustabdė jo gyvenimo laikrodžio rodyklę ties 79 metų riba.

Pirmą kartą Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Kaune, parengta paroda rašytojui atminti. Eksponuojama medžiaga, gauta iš paties rašytojo (gerokai anksčiau atsiųsta šio straipsnio autorei). Vėliau, archyvinę medžiagą perdavė jo artimieji, draugai.

Nuoširdžiai dėkojame rašytojo žmonai Joan, sūnams Pauliui ir Jonui, broliui Algimantui ir seseriai Gražinai už perduotą medžiagą ir unikalią galimybę pristatyti Algirdo Landsbergio asmenybę plačiai Lietuvos visuomenei.

Parodos tikslas – per archyvinę, dokumentinę medžiagą atskleisti rašytojo nueitą gyvenimo kelią, supažindinti Lietuvos visuomenę su A. Landsbergio daugiaplane kultūrinio visuomeninio veikla, apžvelgti jo įvairianarį kūrybinį palikimą.

Algirdas gimė Kybartuose, tačiau tėvai norėjo, kad jis gautų geresnį išsilavinimą ir persikėlė į Kauną (į tuometinę laikinąją sostinę). Šeimoje Maikutė buvo gerasis namų angelas, kuris rūpinosi vaikų dvasinio pasaulio formavimu. Nedirbusi valdiško darbo, ji visą dėmesį ir meilę skyrė vaikams – išmokė mylėti lietuvišką žodį, knygą, muziką, meną. Algirdas buvo mokomas griežti smuiku. Parodoje matome Algirdą vaikystėje kartu su šeima, gražioje, idiliškoje aplinkoje. Vėliau – Jėzuitų gimnazijos auklėtojai suformuos tvirtus jo gyvenimo pagrindus, į kuriuos ne kartą rašytojas atsirems sunkiose gyvenimo situacijose. Vaikystėje ir paauglystėje subrandintas lietuviškas vertybes puoselės visą gyvenimą. Šešiolikos metų būdamas, „atrado literatūrą ir sceną“, jau tuomet žinojo, kad „rašys gražias istorijas ir pjeses“. Todėl ir pasirinko studijų objektu lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus universitete (1941–1943 metais).

Dvidešimtmetis jaunuolis, kartu su tėvais, gelbėdamasis nuo bolševikų okupacijos, pasirenka išeivio kelią. Gyveno Kasselio, Wiesbaden stovyklose. Maino universitete studijavo anglistiką ir romanistiką, dėstė anglų ir vokiečių kalbas lietuvių gimnazijose. Meilė teatrui, literatūrai neblėso ir tremtyje. Kasselio stovykloje dalyvavo režisieriaus Ipolito Tvirbutio teatro studijos veikloje. Specialiai šiai studijai išvertė M. Rosstrand pjesę „Žmogus, kurį užmušiau“ ir V. S. Maugham „Pažadėtąją žemę“ (parodoje retos unikaliuos nuotraukos iš šių veiklų pastatymų. Fotonuotraukos perdavė pats rašytojas). Kasselyje, kartu su broliais J. ir A. Mekais, V. Šaltmiru, V. Adamkevičium (L.

Lėtu), sumanė leisti avangardinį žurnalą *Žvilgsniai*. Šis žurnalas buvo jaunųjų kūrėjų sumanytas „sudrebinti“ nusistovėjusį literatūrinį gyvenimą. A. Landsbergis šiam žurnalui pateikė ne tik savo originaliosios kūrybos, vertimų, bet ir užsirekomendavo kaip pradedantysis literatūros kritikas.

Rašytojo gyvenimą ir kūrybą Amerikoje parodoje atspindi fotonuotraukos, laiškai, žurnalai, knygos, afišos, programos, kvietimas ir kt.

Atvykęs į JAV, A. Landsbergis studijavo New York Columbia universitete, kurį baigė ir gavo lyginamųjų literatūros studijų laipsnį (1957 m.). Nuo 1966–1992 m. dirbo Fairleigh Dickinson universitete, 1973 metais jam suteiktas profesoriaus titulas. Jis skaitė paskaitas istorijos, literatūros temomis. Baigęs savo darbą universitete, įkūrė, kaip pats sakė, „skraidantį universitetą“. Iki paskutiniųjų savo gyvenimo dienų skaitė paskaitas įvairiose universitetuose, bibliotekose. Muziejui perdavė spalvingas afišas iš kurių matome, koks platus jo parengtų paskaitų temų spektras – nuo lietuvių, lenkų, žydų poezijos ir literatūros iki įdomių asmenybių – Napoleono, Rasputino, princesės Dianos. Gausi A. Landsbergio žurnalistinė veikla atskleidžiama per žurnalus, laikraščius, antologijas, kuriuose bendradarbiavo, ar redagavo – žurnalai: *Literatūros linkai*, *Metmenys*, *Aidai*, *Lituanus*, *Books abroad*, *World literature*

1924 – 2004

Algirdui
Landsbergiui
atminti

today: antologija *Lithuanian writers in the West* ir kt. eksponuojami parodoje. Savo produktivą žurnalistinę veiklą jis norėjo atstatyti prarastą literatūros, kaip estetiškos kūrybos nepriklausomybę, išlaikyti bendrumą su Vakarais. To buvo siekiama jau Vokietijoje, leidžiamame žurnale *Žvilgsniai*. Vėliau jis aktyviai bendradarbiauja žurnale *Literatūros linkai*. Jam imponavo ne tik žurnalo šūkis „menas – žmogui“, kuris atitiko jo pasaulėžiūrinius „estetinius“ polinkius, bet ir tai, kad čia susibūrė jaunieji literatai, bendraminčiai, kurie, kaip ir jis, norėjo lygiuotis į vakarietiško literatūrinio.

Tačiau drįstu ir vėl pakartoti jo žodžius – „Rašymas man yra lietuviškųjų vertybių išsaugojimas...“ Išties, rašymas jam buvo puiki priemonė prabilti į pasaulį apie Lietuvą, lietuviškas vertybes. Tremtį, dvikal-

bystę, daugiakultūrinę perspektyvą laiko ypatinga Dievo dovana.

Angliškai kalbančiam pasauliui apie lietuvių literatūrą daugiausia yra pateikęs žinių Oklahomos universiteto literatūros žurnalas *Books abroad*, nuo 1978 m. pasivadinęs *World literature today*. A. Landsbergis atliko milžinišką darbą, bendradarbiaudamas šiuose žurnaluose, jo dėka išeivių literatūra prasiveržė į amerikietišką spaudą. Jo begalinio rūpestio ir didelių pastangų dėka amerikoniškoji visuomenė buvo supažindinta su dvejomis puikiai parengtomis ir išleistomis antologijomis – poezijos ir tautosakos. *The Green Oak* (1962 m.), *The Green Linden* (1964). Kartu su rašytoju Clark Mills sudarė, vertė ir parengė jas išleidimui.

Algirdas Landsbergis buvo veiklus ir politinėje arenoje – nuo 1956 metų dirbo Europos Pavertųjų tautų seimo sekretoriatu, nuo 1974 m. dirbo kaip korespondentas „Laisvosios Europos“ ir „Amerikos balso“ informacinėse agentūrose (parodoje pateikti laiškai prof. J. Gimbutui, J. Girniui, kuriuose jis rašo apie reportažų parengimą). Daugiau nei 40 metų buvo PEN klubo nariu (1966–1976 buvo išeivių PEN Amerikos skyriaus pirmininkas, o nuo 1976 m. vicepirmininkas), atliko reikšmingą darbą įtraukiant Lietuvos rašytojų sąjungą į PEN klubo gretas.

Smulkus literatūriniai, kaip rašytojo, debiutai būtų novelių ir prozos vaizdėlių spausdinimas žurnaluose, laikraščiuose, leidinyje *Proza, Lietuvių poezijos antologijoje* (1951 m.) atspausdinti du jo eilėraščiai (vieno jų masinraštį su pataisymais eksponuojame parodoje). Pirmasis tvirtas literatūrinis debiutai – romanas *Kelionė išėjo Amerikoje* 1954 metais. Jis buvo apdovanotas *Draugo* literatūrine premija, ir laikomas vienu pirmųjų moderniosios pokario prozos pavyzdžių lietuvių literatūroje. Savo pirmuoju romanu jis peržengė lietuvių literatūros ribas, įsiliedamas į vakarietiškos literatūros gretas. Trisdešimtmetis autorius nebandė ieškoti tremties problemos išsprendimo, o tiesiog norėjo atvaizduoti kaip „absurdiškame gyvenime žmogus pats kuriasi prasmę“.

Rašytojo kūrybinis derlius gausus – išleisti 2 novelių rinkiniai, parašyta 13 pjesių. Parodoje galima pamatyti jo knygas – *Ilgoji naktis, Meilės mokykla, Du utopiški vaidinimai, Vėjas gluosniuose* – *Gluosniai vėjuje, Paskutinis piknikas, Penki stulpai turgaus aikštėje*, ir kt.

Tiek prozoje, tiek dramaturgijoje rašytojas ieško naujovių. Jis savitai bando išspręsti, kaip išlikti ištikimam tautai, lietuviškai išeivijai ir meninei kūrybai, bet tuo pačiu jam rūpėjo atnaujinti lietuvių dramos teatrą kalbą, dramatinę raišką. Jis sukūrė savo teatrą, kuriame estetiškai kūrinių vertė statė aukščiau idėjinį nuostatų. Dramose sprendžia etnines, egzistencines problemas, kuriose kovoja blogio ir gėrio prada. Jo parašytų pjesių stilius paprastas ir žaismingas, naudoja farso elementų, nesibaigiančias išdaigas, simbolius. Savo kūryba jis siekė suteikti skaitytojui džiaugsmo, atverti duris į magišką pasaulį.

Algirdas Landsbergis, kaip rašytojas, subrendo išeivijoje – keliaus platiais pasaulio pažinimo keliais neigė senas „sustabarėjusias“ tradicijas. Tačiau jam buvo gyvybiškai svarbu jausti tautos kultūros pulsą, gyventi jame, dalyvauti istoriniame procese. Su liūdesiu rašė, kad „Amerikoje skaitytojų

Sielos Golgota ir šviesa

JADVGA GODUNAVIČIENĖ

Vilniuje, „Vartų“ galerijoje, liepos 7 d. duris atvėrė New Yorke gyvenančios lietuvių dailininkės Vidos Krištolaitytės kūrybos paroda „Dievai ir žmonės“. Tai jau vienuoliktoji šios menininkės ekspozicija gimtinėje nuo tada, kai Lietuva atkūrė savo nepriklausomybę. Pirmoji paroda įvyko Kaune, dvi 1998 m. Šilalėje ir gimtojoje Laukuvoje, nuolat traukiančioje autorės širdį. „Vartų“ galerijoje Vidos Krištolaitytės darbus rodo septintąjį kartą, tai yra kasmet. Ir kiekvieną sykį matome ką nors naujo, netikėto ir jaudinančio, liudijančio neišsenkančią meninės saviraiškos įvairovę.

Kuo gi sudomino lankytojus dabartinė paroda, kurioje eksponuojama 17 tapybos darbų ir pluoštas tušu ant popieriaus pieštų aktų? Daugelio nuomone, ryškus, platus, gyvenimo patirties suformuotas, meninis akiratis, ekspresyviomis spalvomis išreiškiami jausmai ir nuotaikos, būties ir nežinomybės, krikščioniškosios religijos, kaip dvasios atgaivos, liudijimas.

Nuolatinis dailininkės kūrybos tyrinėtojas filosofas Algirdas Uzdavinys Vidos Krištolaitytės paveikslus pavadino sieles ikonomis, spinduliuojančiomis ir išaukštintą dieviškumą ir žmogiškuosius nuopoliuos bei silpnynes. Taurumas ir niekšybė, kaltė ir atgaila – tokios pagrindinės kūrybos temos.

Patį Vidą Krištolaitytę susirinkusiesiems priminė daugelio savo paveikslų istoriją. Būdamas nuoširdžiai tikinti, santykių su Dievu išreiškė paveiksluose „Golgota“, „Šventas veidas pagal Turino drobę“, „Motinystė (bizantiška madona raudonais Edvardo Muncho plaukais)“. Kiekvienas jų turi savo atsiradimo priežastį ir mislą. Prieš dešimt metų atlikdama išpažintį Kauno katedroje, pasakė kunigui, kad dėl sunkių išgyvenimų apleido svarbiausią gyvenimo dalyką – tapybą. Kunigas tarp kitko pasakė štai ką: „Nutapykite Kristaus veidą ir palengvės.“ Ji taip ir padarė.

„Golgotą“ nutapė, įkvėpta didžiosios savaitės prieš šventas Velykas nuotaikos. Sako, tas metas visada jaudina, privertia susikaupti apmąstymams, geriams darbams, kurie nuolat lydi dailininkę jos gyvenimo ke-

ratas siaurėja, bet aš nenustojau rašęs, nes aš galvoju apie jaunimą Lietuvoje, kuris kada nors galės skaityti mūsų knygas“. Jo svajonė išsipildė ir jis, dar gyvas būdamas, sulaukė tos džiaugsmingos valandos. Jo kūrinių skaitomi, pjesės statomos įvairiuose pasaulio kraštuose.

Reikšmingiausias veiklas – *Penki stulpai turgaus aikštėje* išversta į 7 kalbas. Jo dramoms buvo pastatytos JAV, Slovėnijoje, Kanadoje, Australijoje, Lietuvoje. Parodoje pateikiamos fotonuotraukos ir afišos iš A. Landsbergio pjesių pastatymų Lietuvoje – *Penki stulpai turgaus aikštėje* (Kauno Valstybiniame dramos teatre) ir *Idioto pasaka* (Rusų dramos teatre).

„Rašymas man yra lietuviškųjų vertybių išsaugojimas – nuo aplinkos, nuo laiko suirutės. Lietuviškosios vertybės yra anapus laiko. Mano pasirinktis yra tų vertybių puoselėjimas lietuvių rašytojų ir skaitytojų būrelyje, nusigręžus nuo laiko ir aplinkos mirazų“, – taip rašė Algirdas Landsbergis.

Dail. Vida Krištolaitytė.

lyje, greta laimės ir džiaugsmo, nelaimių ir netekčių, kurių apstu nuo pat vaikystės, kai, būdama vos keletos metų, prarado tėvą, kurio visą gyvenimą ilgejosi.

„Kai liudna piešiu gėles“, – sako dailininkė. Šį kartą jos skirtos garsiam kolegai – tai paveikslas „Gėlės Matisui (Irako karo metu)“. Gimtinės ilgesio, meilės švyti paveiksle „Dievyčio ežeras Mačerniui“, spalvomis ir nuotaika susietame su šio poeto kūryba. Nuolat domėjosi ypatinga rytų kraštų kultūra, japonų menu, kino filmais. Tai ryškų drobinę. „Pasi-vaikščiojimas tėviškėje su Kuriosava“. Meilės tema subtiliai pulsuoja ne viename paveiksle („Meilės akys“, „Vestuvų likimas“). Šiuose darbuose išviegiamas ryšys su tėvų gyvenimu, jų trumpa laime.

Viena salės siena skirta didelio formato piešiniais. Juose vaizduojami juodu tušu piešti aktai tartum parodo antrąją žmogaus, turinio dievišką veidą, pusę, jo žemiškas aistras, juodas paslaptis, kurios nepasakojamos net artimiausiems draugams.

Visus rodomus darbus autorė sukūrė per vienerius metus ir tuoj atvežė į Lietuvą, kur jos bute Vilniuje jau susikaupė daug dežių su buvusių parodų paveikslais. Ką su tomis dėžėmis galvoja daryti? Svajoja apie galimybę tėvų krašte įrengti muziejų ar bent kūrybos salę.

Į Vidos Krištolaitytės atidarymą, kaip visada, suėjo daugybė įvairiausių profesijų žmonių, mėgstančių jos kūrybą ir ją pačią, visada pasitempusią, puošnią iškilmių metu ir nepaprastai nuoširdžią gyvenime, nepamiršančią nė viename atėjusiajam padėkoti, globojančią tuos, kurie nori mokytis, tobulėti, bet neleidžia galimybes. Jokio išdidumo, pasipūtimo, taip dažno mūsų naujai iškilusiam elitui. Žurnalistų paklausta, ką naujo atveš kitais metais, dailininkė sakė dar negalinti pasakyti, bet tai galėtų būti sutiktų žmonių portretai, nes, išgilinusi į tapybą, visada pasiilgstanti gyvų žmonių. Be to, visada įmanomi dramatiškų pasaulio įvykių, kuriais nuolat domisi, atšvaitai ar kas kita. Pagyvensime – pamatysime.

Pokalbis su pianiste

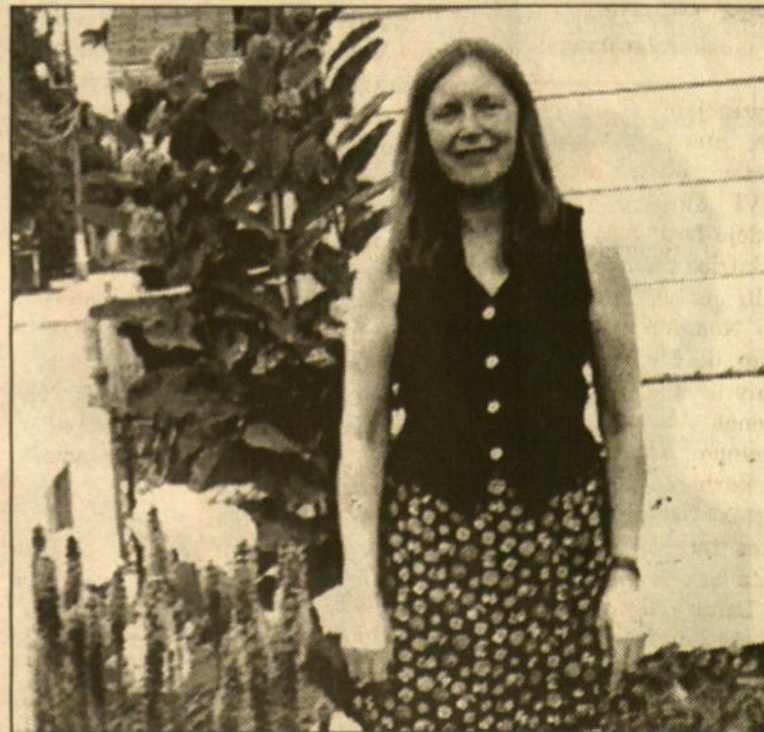
Dr. Raminta Lampsatytė, Hamburgo Muzikos akademijos profesorė, anksčiau gyvenusi Čikagoje, o dabar Berlyne, neseniai viešėjo Čikagos mieste. Viešnagės metu nenuobodžiavo. Lankėsi visur, kur įmanydama ir suspėdama.

Petras Petrutis: – Prisi pažinsiu, jog man visada smagu su Tavi susitikti ir pasikalbėti. Būk ir šiuo kartu pasveikinta ir malonėk papasakoti ką nors naujo, ką nors mums dar negirdėto.

Dr. Raminta Lampsatytė: – Man taip pat labai malonu. Pas mus atvyko keli jauni dainininkai. Turiu pasakyti, kad labai malonu su jais dirbti ir bendrauti. Aš tikiu, jog jie pateks į pirmąsias dainininkų eiles ir plačiai pasireikš muzikos pasaulyje. Jie visi iš Lietuvos.

— Gyveni Berlyne, o profesorauji Hamburgo mieste. Kiek pamenu važinėji traukiniu. Taip sakant, Deutsche Reichsbahn.

Nukelta į 4 psl.

Pianistė Raminta Lampsatytė tėvelio sode Čikagoje.

Algirdas Landsbergis.

DUO RECITAL

VIVALDI YSAÏE PROKOFIEV RŌZSA

Vilhelmas Čepinskis Pavel Berman

Smuikininko V. Čepinskio naujausias kompaktinės plokštelės viršelis.

Smuikininkas — ir plokštelėje, ir žodyje

PETRAS PALYS

Lietuvoje yra išleidžiamas mėnesinis (nors dažniausiai būna skirtas dviem mėnesiams) itin puikus muzikos meno ir mokslo žurnalas *Muzikos barai*. Žurnalą leidžia Lietuvos Muzikų sąjunga. Su kiekvienu žurnalo numeriu jo prenumeratoriai gauna ir kompaktinę plokštelę (C.D.) Balandžio / gegužės mėnesiams skirtas žurnalo *Muzikos barai* numeris atkeliavo su plokšte, pavadinta „Duo Recital“. Ją, be fortėpiono ar orkestro palydos, įgrojo smuikininkas Vilhelmas Čepinskis ir, jau septintas sezonas Kauno kameriniam orkestrui diriguojantis, dirigentas / smuikininkas Pavel Berman.

75 minučių trukmės plokštelėje įrašyta Antonio Vivaldi – Sonata in G major, Eugene Ysaÿe – Sonata, Sergei Prokofiev – Sonata in C major ir Miklos Rozsa – Sonata Op. 15

a. Visos keturios sonatos parašytos dviem smuikams.

Alina Ramanauskienė (*Muzikos barai* Nr. 4-5) rašo: „Atlikėjai turi kokybišką ir elegantišką kompaktinę plokštelę, kuri tarsi vizitinė kortelė gali reprezentuoti nepriekaištingą dueto techninį pasirėmimą, gyvybingumą, subtilią niuansuotą griežimo manierą“.

Straipsnio autorė su abiem smuikininkais dar ir pasikalbėjo. Ypač niujorkiečiai smuikininkai V. Čepinskį gerai pažįsta. Studijuodamas žymioje Juilliard muzikos mokykloje, jis neretai atsilankydavo į renginius ir savo smuikavimu susirinkusius pradžiugindavo. Taip pat yra koncertavęs didžiojoje I. Stern Carnegie ir Weill Recital salėse. Jis A. Ramanauskienę prisipažino: „Meluodai, jei tvirtintum, kad griežimas smuiku nuo pat penkerių metų teikdavo vien malonumą. Buvo ir ašarų, ir džiaugsmo, ir apmaudžių nusivylimų“.

Ubuve ir netikėtumų. Netikėtumai ir įvairios kuriozinės situacijos jį mēgdavę; dar „perestrojkos“ laikais buvęs atrinktas rusų festivalyje „Novyje imena“ koncertuoti JAV. Jam reikėjo pasirodyti New Yorke, ir ne bet kur, o pačioje Jungtinių Tautų būstinėje. Koncertas buvęs visais požiūriais išskirtinis, bet jis pamiršęs atsivežti koncertinę aprangą. Ją teko paskolinti iš gerokai vyresnių atlikėjų. Tasyk pagrojęs neblogo, bet jo išvaizda buvusi apgailėtina: atrodes, kaip kaliausė su per duksliu švarku ir keiliais dydžiais didesniais batais. To dar buvo negana. Po koncerto, matyt, nuo per didelės įtampos, pamiršęs pasiimti smuiką. Koncertui vadovavęs garsus muzikologas Belza, jo smuiką radęs, tą patį vakarą, jam grąžino.

Vilhelmas prieš koncertą mėgstas repetuoti tamsioje. Taip jam berepetuojant, netyčia stryką iškisęs į vazeliną. Turėjęs maldauti iš orkestrantų, kad kas nors jam stryką paskolintų. Didelio malonumo neteikianti ir koncerto metu nutrukusi styga.

Jam patinka: „...kelias valandas ar dienas pabūti tik su savimi. Tuomet daug ką apmąstau. Nebūtinai visos mintys sukasi vien apie muziką. Esu aistringas skaitytojas (...) Knygos, geri straipsniai man teikia didžiulį malonumą“. Jis nesąs geras savo dienotvarkės ar laiko planuotojas. Griežtai tesilaikąs tik vienos taisyklės – repeticijos ir visa tai, kas su jomis susiję, jam yra šventas dalykas.

Vilhelmas ne tik smuikuoja, bet retkarčiais jau galima jį matyti ir ant dirigento pulsto. Tačiau, jis sako, jog V. Čepinskis kaip dirigentas, su smuikininku V. Čepinskiu konkuruoti dar negalėtų. Dirigento pralaimėjimas būtų neišvengiamas.

Per dr. Giedrės Kumpikaitės vadovaujamą radiją teko nugrįžti, jog V. Čepinskis ateinančio rudens laike žada atvykti į New Yorką. Lauksime!

R. Butkevičius gimė 1934 m. gegužės 24 d. Kaune, 1957 m. baigė tuometinę Lietuvos konservatoriją (dabar Muzikos akademija). 1956–1958 m. buvo Kapsuko (dabar Marijampolės), 1958–1963 m. – Kauno dramos teatro aktorius, dėstė Lietuvos konservatorijos aktorius meistriskumo katedroje. Nuo 1965–ųjų iki mirties – Jaunimo teatro aktorius. Mirė 1989 m. gruodžio 28 d. Vilniuje, spektaklio metu.

Tarp ryškių Valstybinio Jaunimo teatro scenoje Rolando Butkevičiaus sukurtų vaidmenų – Jasius K. Binkio „Atžalynė“, Merkucijus V. Šekspyro „Ro-

meo ir Džiuljeta“, Džimis Porteris ir Klifas D. Osborn „Atsigręžk rūstybėje“, Lancelotas J. Švare „Drakonas“, Džimas O'Konor T. Williams „Stiklinis žvėrynas“, Leandras ir Skapenas Ž. B. Moljero „Skapeno klastos“, Grafas R. Rastausko „Lenktynių aivarai“, Jasonas Čechovo „Žuvėdra“, režisierė D. Tamulevičiūtė (1979), Snegirovas V. Rozovo „Brolis Alioša“. Taip pat vaidino kine ir televizijos spektakliuose.

Pasak teatrologės Irenos Aleksaitės, Rolandas Butkevičius visada išsiskyrė „siautulingu savo menu, savu temperamentu, sava greita, lengva eigastimi, savo visuomet besišypsantiom akim, savo maniera labai garsiai kalbėti, kvatotis pilna burna, savo ūmia reakcija, kuri neklystamai išduoda profesiją“. Paskutiniame aktorius spektaklyje „Brolis Alioša“, pasak I. Aleksaitės, kaip reta, nuostabiai sutapo – aktorius ir režisierės Dalios Tamulevičiūtės požiūris į štabskapitoną Snegirovą. „Būtent Rolando Butkevičiaus Snegirovas tapo D. Tamulevičiūtės spektaklyje sąžinės simboliu, jautriu jos balsu, herojumi, sugebančiu kraupiausiomis akimirkomis atskleisti savo širdį Gėriui. Jis buvo pasiruošęs padėti, suprasti, užjausti kitus. Gyvenimas jo nepajėgė sužlugdyti“, – rašo I. Aleksaitė. (Elta)

Teatro režisierė Dalia Tamulevičiūtė dramos akt. R. Butkevičiaus atminimo vakare. Tomo Černišovo (Elta) nuotr.

D. Augienės viešnage tėvynėje

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Vėlyvą pavasarį Lietuvoje viešėjo išeivių vaikų rašytoja Danutė Lipičiūtė-Augienė. Tai jau dešimtoji rašytojos kelionė. 1976 m. ji pirmą kartą, atvyko į tėvynę po pasitraukimo iš jos 1944 m. Kiekviena viešnios kelionė nuspallvinta šviesiomis, prasingomis reikšmėmis. Ši kartą ji atskubėjo sutikti ką tik iš spaustuvės išėjusią ir dar dažais kvėpiančią, savo knygelę vaikams *Močiutės dovanėlė*. Knygelę pakartotinai išleido leidykla „Naujasis lankas“, Kaune. Pirmą kartą knygelė išleista Čikagoje 1976 m. Ant rame knygelės leidime, autorės pageidavimu, išspausdinta dedikacija: „Skiriu Lietuvos vaikams“. Taip rašytoja įprasmino savo gražųjį gyvenimo jubiliejų – 90-ąjį gimtadienį. Pagrindinis kelionės tikslas buvo parodyti knygelę ir gyvenimo kelionę, išdalinti brangią dovaną darželiams, mokykloms, bibliotekoms, visiems, kas neabejingas lietuviškam žodžiui.

Kompozitorė dainininkė Regina Dailidienė jau ne pirmi metai kuria muziką rašytojos eilėrašiams. Ji renginio metu grojo gitara ir atliko tas gražias dainas.

Salėje liejosi sveikinimo žodžiai jubiliatei, kuriuos tarė Maironio muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė, Vaikų muziejaus teatro „Čepiukai“ vadovė Danutė Žilionienė. Jaudinančius sveikinimo ir begalinio dėkingumo žodžius savo brangiai tetai tarė Danutės sesers Elenos ir brolio Algirdo vaikai.

Danutė Lipičiūtė-Augienė, sugraudinta puikiai parengto ir gajiai atlikto koncerto, rūpestingo aplinkinių dėmesio, negalėjo nuslėpti savo jaudulio ir džiaugsmo. Ji pasveikino visus susirinkusius, padėkojo už dėmesį ir pasidalino mintimis apie gyvenimo prasmę. Danutė su begaline meile prisiminė savo gerąjį dėdę Maironį, be kurio, kaip ji sakė, „mes nebūtumėm pasiekę mokslo ir nebūtumėm tuo, kas esame“. Metai, praleisti Maironio globoje, suformavo jos asmenybę. Tuomet buvo padėti kertiniai akmenys jos gyvenimui – meilė tėvynei Lietuvai, lietuviškam žodžiui, tiesai, dorai. Remdamasi į šį tvirtą pagrindą, ji statė savo ir savo vaikų gyvenimo namus. Visų jos minčių, samprotavimų išeities taškas buvo gilus tikėjimas, kaip patį iškiptas dėdės Maironio. Ji sakė: „Tikėjimas nemirtingumu įkvepia žmogų nemirtingiems darbams ir, jei gu žmogus sukuria ką nors dieviško – tai ilgdamasis Dievo ir įveikęs savo metafizinį nuovargį, peržengęs patį save. Toks buvo Maironis“.

Danutė visą gyvenimą keliauvo dėdės Maironio nubrėžtomis gairėmis, lygiavosi į jį. Harmonijos siekė per vidinį asmenybės tobulėjimą. Tiesos, gėrio, grožio įvalga, viltis ir susitakymas – visa tai jaudina ją ir skatina beatodairiškai dirbti. Ji sakė: „Gyvenimas harmoningas tada, kai žmogaus valia nukreipta į tikslus, kurie kartu yra ir objektyvus pasaulio, t.y. gamtos ir visuomenės tikslai“.

Kai jau buvo parengtas šis straipsnis, atskriejo nerimątinga žinia iš už Atlanto – grįžusi į Putnamą, susirgo Danutė Lipičiūtė-Augienė. Per *Draugą* norėčiau palinkėti Danutei stiprybės, greito pasveikimo, puikios nuotakos. Siunčiam Jums iš Lietuvos visų Jus mylinčių vaikų, visų artimų, giminių, draugų nuoširdžias saulėtas šypsenas, kurios tegul būna veiksmingiausias vaistai. Jūsų pasveikimo procese.

Kiškis striksi, kiškis šoka,
Kaukia vilkas, kad nemoka.
Kepa pyragus laputė,
Kviečia žvėrelius kavutėn.

Iš knygelės *Močiutės dovanėlė*

POKALBIS SU PIANISTE

Atkelta iš 3 psl.

— Turiu pasakyti, kad pavadinimas buvo pakeistas. Dabar geležinkeliai priklauso Deutsche Bundesbahn.

— Sakyk, ar nepabosta tokie nuolatiniai važinėjimai? — Taip ir ne. Pavyzdžiui, man malonu dirbti su talentingais studentais iš viso pasaulio. Aš dirbu ne vien Hamburge, bet ir Paryžiuje, Londone. Glaudžiai bendradarbiauju su Laura Sarti. Ji yra žymiausia Londono muzikos profesorė. Ji yra 80 metų amžiaus. Tačiau ji jaučiasi tarytum būtų jauna mergaitė. Ji niekada nepavargsta. Mes dažnai dirbame kartu, rengdamos meisteriskumo kursus Londone, Paryžiuje, Pietų Prancūzijos miestuose. Turiu pastebėti, kad kursas lanko ir mūsų tautiečiai, atvykę iš Lietuvos.

— Na, o kas naujo Berlyno mieste?

— Lietuvos ambasada praturtėjo atašė meno reikalams. Dabar daug lengviau. Turime įvairių sumanymų. Dabar rengiamės Gedimino Tiškevičiaus — Varnos koncertui.

— Kas gi tas Tiškevičius?

— Jis yra dramatinis tenoras. Aš buvau nustebinta jo puikiu dainavimu. Mes su Laura Sarti sudarėme sąlygas jo dalyvavimui Berlyne rengtuose kursuose. Taipgi dalyvavo 20 metų amžiaus Milda Smalakytė, kolatorinis sopranas. Ji labai gerai dainuoja ir yra tikra gražuolė. Beje, Gediminas išlaikė egzaminus ir buvo priimtas į muzikos mokyklą, kurioje profesoriauja Laura Sarti. Būtinai paminti, kad Gediminas Tiškevičius — Varna yra sol. Stasio Baro premijos laureatas.

— Sakai, kad Milda Smalakytė yra gražuolė. Idomu, ar veido grožis turi įtakos dainavimo karjerai?

— Be abejo, kad taip. Sakykime, kad visi žmonės gražūs. Tačiau ypatingai gražūs dažniausiai susilaukia didesnio pasisekimo. Žinoma, kai kuriais atvejais ypatingesnis grožis gali turėti ir neigiamos įtakos. Didesnio grožio moterys kartais persitengia ir pernelyg pervertina save.

— Tiesa, ar šiemet neteko lankytis Lietuvoje?

— Teko lankytis Lietuvoje š.m. sausio ir balandžio mėnesiais. O netrukus išvyksime (visa mano šeimynėlė) atostogoms Lietuvoje. Taipgi dar teks Lietuvoje koncertuoti. Aš akompanuosiu Gediminui Tiškevičiui — Varnai. Koncertuosime Vilniuje ir kitur. Taipgi numatome svečiuotis Lietuvoje ir šv. Kalėdų metu.

— Tai atrodo, kad tikrai dažnai tenka lankytis Lietuvoje.

— Aš daug keliauju. Kiekvieną savaitę lankausi Hamburge. Į Paryžių ir Londoną vykstu keletą kartų per metus. O Lietuvoje lankomės 3–5 kartus per metus.

— Kelionės, kelionės, kelionės...

— Taip jau susiklostė mano darbai ir reikalai. Aš dar norėčiau prisiminti gerai pavykusią čikagiečio foto menininko Algimanto Kezio „Angelų“ nuotraukų parodą. Dabar Kezio „Angelai“ puikuojasi Osna-bruek mieste, surengtame Lietuvos muzikos festivalyje. Dar reikėtų pasakyti, kad Čikagoje susipažinau su kitu lietuvių foto menininku. Tai yra Eugenijum Krukovskiu. Jo darbų paroda numatoma šių metų rudėnį Berlyne.

— Dėkoju už pasikalbėjimą. Teikis priimti mūsų geriausius linkeėjimus.

Petras Petrutis